

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Олег Володимирович ВІТРУК,

провідний інспектор Департаменту

нагляду за додержанням

законів Національною поліцією

України та органами, які ведуть

боротьбу з організованою та

транснаціональною злочинністю

Офісу Генерального прокурора

В науковому полі існує значна диференціація підходів до поняття «позов», що є базовим для наступного розуміння сутності та відмінностей цивільного позову в кримінальному процесі. Провівши аналіз таких підходів М. П. Курило розподіляє їх на ті, що тлумачать позов, як матеріально-правову категорію, як процесуальну категорію, як правове явище, що складається із процесуального та матеріального об'єкта та, як правове явище, що об'єднує такі два елементи [1, с. 79]. Варто зазначити, що обраний автором підхід залежить від напрямку його наукової роботи та не може вважатись повністю невірним, однак таким, що відображає лише окремий аспект досліджуваного поняття «позову». Аналізуючи дані підходи, стає очевидним, що найбільш поширеним є матеріально-правовий підхід. Висновку про необхідність його використання доходить Г. А. Терещук застосовуючи «критичний підхід» та, як наслідок, трактує позов як «вимогу з боку заінтересованої особи щодо захисту власного чи чужого права або інтересу», а також автор наголошує, що позов не здатний існувати в двох аспектах (матеріальному та процесуальному) одночасно, що є «характерним для права на позов» [2, с. 54]. У даному випадку, право на позов або ж саме подання позовної заяви розуміється як процесуальна форми виразу сутності позову. В той час як, сам позов розкривається у вимогах, які ставляться до

відповідача. Однак, використовуючи даний підхід неможливо дійти висновку про способи реалізації даної вимоги, що й поєднує теоретичну та практичну сторону досліджуваного правового явища. Крім того, із наведеного визначення не зрозумілим залишається сама причина подання позову та його відмінність від інших способів захисту.

Зі свого боку, М. П. Курило визначає, що позов є «зверненням, що передбачене законодавством, від фізичної або юридичної особи до суду, який представляє державу задля повідомлення про те, що її права, свободи або законні інтереси були порушені та прохання про їх відновлення, поновлення чи захист» [3, с. 2]. Найперше, виділення мети щодо повідомлення є доволі спірним, оскільки факт порушення прав попередньо необхідно довести, а отже й доречнішим буде спершу звернення до правоохоронних органів. Сам факт інформування є другорядним та пов'язаний із обґрунтуванням потреби і захисті права. Також, є дещо спірним звернення уваги на зв'язок між державою та судом, що робить останнього зацікавленою особою у випадку розгляду справ, де однією із сторін є інший державний орган, що робить неможливим дотримання принципів неупередженості та незалежності. Аналізуючи й дане визначення потребує уточнення роль відповідача, оскільки без нього позов матиме абстрактний характер.

Тож, на основі проведеного дослідження, можливо дійти висновку, що позов – це правове явище, яке відображає матеріально-правову вимогу позивача щодо вчинення певного діяння з боку відповідача та процесуальне звернення до суду щодо захисту такої вимоги, виникнення якого ініціюється позивачем згідно з нормами процесуального законодавства задля вирішення існуючого спору між сторонами у правомірний спосіб.

Щодо розуміння поняття цивільного позову в кримінальному процесі, то наукові думки різняться щодо його мети та умов застосування. Так, О. В Крикунов досліджуючи більш вузьку тематику компенсації моральної шкоди визначає, що цивільний позов є «основним кримінально-процесуальним засобом захисту у суді особис-

тих немайнових прав, які були порушені унаслідок вчинення злочину» [4, с. 11]. Аналогічне твердження можливо й зробити щодо захисту уже матеріальних прав, порушення яких було здійснено унаслідок вчинення певного кримінального правопорушення. Із даного визначення можливо виділити основу відмінність цивільного позову, яка забезпечує наявність права на його подання та полягає у попередньому вчиненні злочину. Разом з тим, виникає питання хто саме є суб'єктом подання позову, що визначатиме на захисту кого буде проведено відшкодування. Окремо слід розглянути розуміння позову, як «засобу», що вказує на його процесуальний характер та дію в межах певного механізму захисту. Даний підхід дозволяє краще розуміти практичну сторону подання цивільного позову, але не визначає сутнісні відмінності від позову, що подається в цивільному процесі, а отже й не дозволяє дійти висновку про відокремленість досліджуваного поняття.

На думку П. Л. Слободянюк найбільш вірним буде тлумачити цивільний позов у кримінальному процесі, як «вимогу особи, якій було завдано матеріально шкоду через вчинення злочину, або вповноваженого представника такої особи до обвинуваченого (-них) чи тих осіб, що несуть відповідальність за його дії щодо відшкодування завданої шкоди, яка заявляється органам, що здійснюють кримінальне провадження та, яку суд вирішує спільно із самою кримінальною справою» [5, с. 76]. Позитивним аспектом даного визначення можливо вважати поєднання матеріальної та процесуальної сторони. Щодо матеріальної сторони, то слід доповнити, що вимога може стосуватися будь-якої шкоди завданої злочинцем, адже протиправні дії можуть негативно впливати й моральний стан особи. Щодо процесуальної сторони, то варто уточнити, що особою, якій завдали шкоду через злочин не обов'язково має бути безпосередньо потерпілий чи заявник, однак обов'язковим є підтвердження факту наявності шкоди. Разом з тим, уточнення щодо представників є не зовсім доречним, адже вони не є сторонами процесу, а їх функція полягає саме у забезпеченні донесення інформації про права, інтереси та вимоги, а також їх захист у суді. Важливим уточненням є

обов'язковість розгляду разом із кримінальною справою, адже в іншому випадку втрачається сама сутність цивільного позову у кримінальному процесі та не досягається одна із цілей щодо розумного строку розгляду у суді питання відшкодування шкоди.

Більш деталізоване визначення надає О. Ф. Кобзар, що зазначає про те, що цивільний позов у кримінальному процесі є «вимогою фізичної або ж юридичної особи, яка зазнала шкоди через вчинення кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння або її (законного) представника, прокурора до особи, якому надано статус підозрюваного чи обвинуваченого, чи особі, яка несе цивільну відповідальність за нього щодо компенсації такої шкоди та, яка була заявлено до органів, що проводять кримінальне провадження та, яка розглядається судом у межах такого провадження» [6, с. 68]. Із даного визначення слідує необов'язковість попереднього встановлення особи, як винної у злочині задля подання цивільного позову, що й гарантує право подати позов ще до розгляду у суді, а тому й статус відповідача за позовом може різнитись залежно від стадії кримінального провадження. Щодо можливості подати цивільний позов у кримінальному процесі у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, що не є злочином, то таке уточнення, найперше, стосується кримінальних проступків. Аналізуючи наведене визначення у сукупності можливо дійти висновку, що воно відтворює особливості визначенні процесуальним законодавством, однак не відображає ні мети, ні сутності досліджуваного процесу, адже незрозумілим залишається потреба у розгляді саме в межах кримінального процесу.

Схоже тлумачення цивільного позову в кримінальному процесі надає й С. В. Банах, розуміючи під ним «вимогу особи, яка зазнала майнової чи матеріальної шкоди від кримінального правопорушення або її представника чи прокурора до особи, яка є підозрюваним чи обвинуваченим чи несе цивільну відповідальність за його дії про здійснення відшкодування завданої шкоди, що заявлена до початку судового розгляду кримінального провадження» [7, с. 98]. Варто доповнити, що цивільний позов може бути поданий особою до почат-

ку розгляду справи у суді по суті, що й визначає таку диференціацію у правовому статусі відповідача. Також, слід уточнити, що позов має містити саме правову вимогу, а шкода бути викликана саме злочином чи кримінальним проступком, а не іншими діями особи, яка є підозрюваною чи обвинуваченою, тобто повинен бути наявним причинно-наслідковий зв'язок.

Здійснивши дослідження наукових робіт та використовуючи загальнотеоретичний підхід слід констатувати, що цивільний позов у кримінальному провадженні – це вимога, яка виникає у особи, чії майнові та/або особисті права було порушено, що надається згідно з вимогами цивільного судочинства до органу, що здійснює кримінальне провадження щодо особи, кримінальне й протиправне діяння якої порушило вказані права та пред'являється до такої особи чи особи, яка несе цивільну відповідальність за її дії щодо відшкодування завданої шкоди та розглядається судом в межах того ж кримінального провадження задля забезпечення оперативності й розумності строків захисту визначених прав.

Список використаних джерел:

1. Курило М. П. До питання про сутність позову та позовної форми захисту права. Судова апеляція, 2016. № 1. С. 76-84
2. Терещук Г. А. Цивільне право. Конспект лекцій. Луцьк: ЛНТУ, 2017. 88 с.
3. Курило М. П. Позовне провадження як універсальна форма судових процесів у різних галузях процесуального права. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2013. № 3. С. 64-67.
4. Крикунов О. В. Цивільний позов про компенсацію моральної шкоди у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів, 2001. 236 с.
5. Слободянюк П. Л. Захист прав потерпілого на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Юридичний науковий електронний журнал, 2018. № 6. С. 74-78
6. Кобзар О. Ф. Кримінальний процес. Дніпро: «Ліра ЛТД», 2017. 337 с.
7. Банах С. В., Рогатинська Н. Х. Сарахман А. М. Кримінальний процес. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 264 с.